

Limburgs
Volkskundig Genootschap

LAPJESPROEF VOOR DRIE ZUSSEN

100 artikelen over
volkscultuur in Limburg

 HET BELANG VAN LIMBURG
Limburger én wereldburger

Volkscultuur in Limburg

100 teksten verzameld door Luk Indesteege en Herman Clerinx

met een wetenschappelijke begeleiding door Hilde Schoefs

met een voorwoord van Marc Jacobs en Annick Boesmans

in opdracht van het Limburgs Volkskundig Genootschap

en met de medewerking van:

Karel Baeten, Rob Belemans, Annick Boesmans, Theo Broers, Jacques Collen, Mathieu

Driessen, Raymond Lambie, Robert Nouwen, Reinhilde Pieters, René Raets, Raymond

Rutten, Raf Van Laere, Elvira Vavedin en Mien Verdingh

Tussen 2002 en 2004 verschenen in de rubriek Duizendpoot van Het Belang van Limburg welgeteld honderd bijdragen over volkscultuur in Limburg. Ze geven een blik op de verrassende hoeveelheid volkscultuur, die in deze provincie aanwezig is. Soms gaat het om oude gebruiken die haast wanhopig proberen te overleven, soms gaat het om gloednieuwe fenomenen. Steeds bieden de teksten een beeld van wat de Limburgers bezighoudt.

In dit boek worden de honderd stukjes gebundeld. Ze werden redactioneel enigszins gestroomlijnd en geactualiseerd, en ondergingen een wetenschappelijke 'controle', maar in wezen staan ze afgedrukt zoals ze in de krant waren gepubliceerd. Om praktische redenen staan ze in dit boek per thema gegroepeerd.

In veel gevallen hebben lezers gereageerd. Ook van die reacties bevat dit boek een – helaas te beperkte – bloemlezing. Vaak vormen de reacties een schitterende aanvulling op de oorspronkelijke teksten.

Bijna altijd zijn de artikels gebaseerd op eigen onderzoek van de auteurs. In veel gevallen fungeerde ook het internet als bron. Hebben de auteurs uit nog andere bronnen geput, dan staat dit onder de tekst vermeld.

Voor u begint te lezen nog even dit: de auteurs claimen over hun onderwerpen geen deskundigheid of alwetendheid. Gewapend met een hopelijk snelle blik en een scherp opmerkingsvermogen hebben ze tussen 2002 en 2004 de veranderingen in het volksculturele klimaat van hun Limburgse biotoop geregistreerd. Daarvan brachten zij verslag uit.

Bent u het niet met een bijdrage eens, heeft u vragen of kan u een en ander aanvullen, aarzelt u dan niet om te reageren. Dat kan via de website van het Limburgs Volkskundig Genootschap:

www.volkskunde-limburg.be.

Dit is het elfde deel van de verzameling:

Inhoud van deel 11

Stappen voor God

Bedevaart naar Kortenbos
Het fenomeen Scherpenheuvel
Sacramentsprocessie
Halfhoogst is Mariadag
De Kroning in Tongeren
Virga Jessegebruiken

Bedevaart naar Kortenbos

Elvira Vavedin

Mei is traditioneel een bedevaartsmaand. De kerken lopen leeg maar de bedevaartsoorden niet. Zo heeft de basiliek van Kortenbos bij Sint-Truiden met haar miraculeuze Mariabeeld nog steeds een bijzondere aantrekkingskracht.

De Mariaverering is een van de sterkste aspecten van de volksreligie. Limburgers trekken op Mariabedevaart naar Banneux, Lourdes en Fatima. Dichterbij zijn er populaire Mariabedevaarten zoals Scherpenheuvel en Heppeneert. In Haspengouw trekt men naar Kortenbos. Alle dagen van het jaar kan men er in de basiliek pelgrims zien, vooral in de meimaand. Vroeger verliepen de bedevaarten vaak in groep, georganiseerd. Nu komt men eerder privé een houvast zoeken, soms zelfs liever helemaal ongezien.

De landelijke basiliek is gevuld met prachtige religieuze kunstwerken, die schoonheid en rust uitstralen. Dat nodigt nog altijd uit tot bezinning. Het aansteken van een kaars is soms het laatste stukje geërfd volksgeloof, maar ook het taaiste.

Enkele voorbeelden uit 2002: een eenzame wielertoerist in sportkledij stapt van zijn fiets en blijft lang en eerbiedig in het kerkportaal staan. Hij kijkt aandachtig door het raampje in de kerkdeur naar het miraculeuze Mariabeeld. Een jong koppel zit geknield voor de Mariatroon en vraagt om kinderzegen. Wat later komt een ouderpaar een kaars branden voor de goede afloop van de operatie van hun dochter. Een man alleen parkeert zijn zware Mercedes naast de kerk en gaat half luidop een rozenhoedje bidden vooraan in de basiliek, zoals hij regelmatig doet.

Kortenbos is reeds een bedevaartplaats sinds 1636. Naast O.L.Vrouw-Behoudenis-der-Kranken kan je er ook terecht bij de heilige Gerlachus, tegen breuken en kinderziekten. De prachtige basiliek werd gebouwd vanaf 1641 en ingewijd in 1648. Dat was bijzonder vlug voor die tijd; het was dus toen al een zeer populaire, en rijke, bedevaartsplaats. Een van de hoogtepunten in de geschiedenis van Kortenbos was de kroning van het genadebeeld in 1898. Na de Eerste Wereldoorlog werd Kortenbos ook een bedevaartplaats voor ruiters en paarden. Op 16 juni 2002 stelde de Geschied- en heemkundige kring van Kortenbos een herdenkingsboek voor naar aanleiding van zijn 15jarige bestaan.

Foto Toerisme St.-Truiden

Het fenomeen Scherpenheuvel

Karel Baeten

De meest bezochte bedevaartplaats voor Limburgers ligt niet in Limburg maar net erbuiten, ver genoeg voor een nachtelijke voettocht die je nog dagen voelt: Scherpenheuvel, Mariabedevaartplaats sinds 1603.

Ook in een tijd van een sterk verminderde kerkgang zijn er nog kerken die meerdere keren per dag vol mensen zitten. Dat zijn vaak plaatsen waar Maria wordt vereerd en het volksgeloof met zijn eigen gebruiken en uitdrukkingvormen kansen krijgt. Dit kan je zien in Lourdes, Fatima en korter bij huis in Oostakker, Dadizele en Tongeren. Scherpenheuvel is bij de Limburgers het meest bekend. Winter en zomer komen mensen hier naartoe om te bidden, zich te bezinnen of tot rust te komen.

Wat er in Scherpenheuvel gebeurt, is een volkse aangelegenheid. Het volk zelf maakt Scherpenheuvel tot wat het is. Dit is niet kerkelijk te organiseren, hoogstens in banen te leiden, en dan nog moet men telkens rekening houden met de eigen gebruiken. Zo heeft men geprobeerd om het aloude gebruik van de bedevaarders om geldstukken op de trappen aan het altaar te gooien, af te schaffen en te vervangen door het gebruik van offerblokken. Dit is echter niet gelukt; mensen blijven dit gebruik trouw en de centen worden nog steeds op de trappen gegooid. Bedevaarders blijven rond het altaar gaan, waarbij men de achterkant van het altaar aanraakt. Ook de poging om een plaats te creëren buiten de stroom van de bedevaarders – een biecht- en aanbiddingkapel in het park bij de basiliek – is mislukt omdat de mensen er geen gebruik van maken. Men wil duidelijk bezinning, biecht en gebed in de basiliek.

Deze volksdevotie doorbreekt als het ware de officiële stroom van godsdienstigheid, maar stoelt op de eigen typische beleving en uitdrukking van het geloof binnen de eigen cultuur. Mensen drukken hun geloof vaak niet zozeer verbaal uit maar in de vorm van gebaren en symbolen, in het houden van processies, het aansteken van een kaars, het dragen van een medaille met de beeltenis van een geliefde heilige, het versieren van een heiligenbeeld, het te voet naar een bedevaartsoord gaan, ... Ook het strelen van een grot, het drinken van gewijd water, het gooien van geld rond het altaar, ... zijn dergelijke gebruiken. Deze gewoontes houden stand, ook bij een modernisering en verandering van zeden. Mensen voelen zich op zo'n ritueel moment een eenheid, ze worden lid van een gemeenschap en opgenomen in een groot geheel. Hierdoor ontstaat een gevoel van geborgenheid en veiligheid.

De belangrijkste vorm waarin de godservaring wordt uitgedrukt, is het gebed. Hier is echter niet van belang hoe of wat men bidt, maar wel het gevoel dat men op dat moment echt 'in Gods nabijheid' is. Dit moet zelfs geen gebed met woorden zijn: hier bidden mensen met tekens, met handen, knieën en voeten. Men gaat te voet naar Scherpenheuvel, jong en oud, studenten en politici, moeders en sporters. Hoe zwaarder de inspanning, hoe groter het resultaat. Men gaat zelfs op handen en voeten of achterwaarts. Scherpenheuvel zou Scherpenheuvel niet zijn zonder de frieten met stoofvlees, het Diesters bier en de kraampjes rond het heiligdom. Scherpenheuvel heeft iets van een kermis. Hier kan men even de zorgen van alledag in een andere dimensie plaatsen en zich voelen opgaan in dit volkse feest.

Bronnen:

- Eindverhandeling van Paul Robbrecht, *Mariaverering te Scherpenheuvel*, 1986
- *De voetbedevaart Keulen-Maastricht-Scherpenheuvel*, brochure bij de tentoonstelling ingericht in het Provinciaal Openluchtmuseum te Bokrijk, 2 augustus – 31 oktober 1980. Auteur: Annick Boesmans. Bokrijkse berichten XVIII

Reactie:

Het dekenaat Vlijtingen gaat al 17 jaar met 260 mensen op bedevaart naar Sint-Jozef in Leuven en naar Scherpenheuvel. Het vertrek is in iedere deelgemeente om half acht. In de bussen wordt de rozenkrans geboden en gezongen. Bij aankomst is er koffie bij de paters te verkrijgen. Om 10 uur is er de Heilige Mis, ook begeleid door een geestelijke van ons dekenaat. Na de mis is er een gebed in het hofke van de zeven smarten van Maria en kruisweg. Daarna gaan we met de bus eten in de GB in Korbeek-Lo: gemakkelijk voor de oudere mensen. Dan om twee uur is er lof, daarna aanbidding bij het graf van pater Damiaan. Om 3 uur vertrekken de bussen naar Scherpenheuvel. Bij een korte begeleide aanbidding in de basiliek sluiten we de bedevaart af, en gaan de mensen nog koffie en wafels of pannenkoeken eten. De kaarsen van Sint-Jozef, Onze Lieve Vrouw en de *souvenirkes* ontbreken niet. Om half zes rijden de bussen weer naar huis met een kort gebed en gezangen. Dat is dan een waardige bedevaartsdag. Er wordt gebeden voor persoonlijke en algemene intenties. Ikzelf heb dat van mijn moeder overgenomen. Die deed de reizen al 25 jaar. Op haar sterfbed vroeg ze mij of ik het Sint-Jozefswerk wou verder zetten, en dat is nu al 17 jaar. (Eliane Hermans, Vlijtingen)

Sacramentsprocessie

Reinhilde Pieters, Theo Broers en Luk Indesteege

Een hoogtepunt van het rijke roomse leven was de jaarlijkse sacramentsprocessie, twee weken na Pinksteren, drie dagen na Sacramentsdag. Dat gebruik is hier ontstaan, in het Prinsbisdom Luik anno 1246. Wie 55plusser is, vindt in zijn geheugen wellicht nog flarden van herinneringen aan de sacramentsprocessie van weleer. De sacramentsprocessie was in onze dorpen en steden de belangrijkste publieke religieuze manifestatie van het jaar. Ze werd vaak de 'grote processie' genoemd en kon vele uren duren.

In de woelige jaren 1960 zijn veel sacramentsprocessies verdwenen, maar sinds enkele jaren duiken ze weer op, onder meer in Sint-Truiden. Na de mis van 9.30 u. vertrekt de processie vanuit de parochiekerk O.L.Vrouw-Tenhemelopneming. Deze religieuze rondgang wordt feestelijk geopend door de harmonie en gevolgd door een biddende en zingende parochiegemeenschap. Er worden tevens vaandels van broederschappen en van de Heilige Trudo en het broederschapsschild van het Heilig Sacrament megedragen, evenals twee Mariabeelden. Het zilveren Mariabeeld wordt nog op de schouders van fiere dragers getorst, terwijl de mooi geklede Madonna onder een gouden hemel door vier vrouwen wordt voortgeduwd. Onder het baldakijn, gedragen door vier leden van de kerkfabriek en geflankeerd door flambouwen, loopt de priester. Hij draagt in een monstrans het Heilig Sacrament. Aan rustaltaren die mensen uit de omgeving mooi versierd hebben, wordt even halt gehouden. Het Tantum Ergo wordt gezongen en er wordt de zegen gegeven. De ontbinding van de processie heeft plaats voor de abdij en sluit af met een speciale zegen.

Op sommige plaatsen in Zuid-Limburg wordt de sacramentsprocessie een week verplaatst, om samen te vallen met de kermis of 'bronk'. In Millen bij Riemst gaat de jaarlijkse sacramentsprocessie uit op de derde zondag na Pinksteren; het is daar op die dag zomerkermis. Op zondagmorgen vroeg worden de dorpskapellen mooi versierd en opengesteld, want de processie komt hier voorbij en houdt er zelfs halt. Langs de processieweg worden wimpeltjes geplaatst.

De fanfare opent de processie feestelijk. Hierna volgen themagroepen, zoals de Heilige Barbara en O.L.Vrouw in processiekledij. Ook de eerste communiekantjes vormen een groep. Verder worden vaandels megedragen en flambouwen van het Genootschap van de Heilige Rozenkrans, dat dateert van 1728. Onder een baldakijn, traditioneel gedragen door vier mannen uit één familie, loopt de priester met het Heilig Sacrament in een zonnemonstrans. Hierna sluit de ruitrij de processie af. Aan de veldkapellen wordt even halt gehouden, gebeden en de zegen gegeven. Hier staan de eerste communiekantjes met hun bloemenkorfje klaar om snippers te strooien. Weer bij de kerk wordt nogmaals de zegen gegeven. Met dit gebeuren viert heel het dorp mee, en nadien begint de kermis. In de Voerstreek werden er tijdens de processie ook *kameren* geschoten (zie ook de reacties na het volgende artikel).

Over die grens in Nederlands-Limburg is de processie een nog zeer levendig en echt volksgebeuren, onder meer in Eysden, Mesch, Mheer, Oost-Maarland, Gulpen, Wittem, Eys, Grondsveld en Sint-Geertruid. In Eysden is sacramentszondag de grote dag, want al om 5 uur 's morgens trekken de schutterij en de harmonie met trommels door het dorp om de mensen wakker te maken en zich voor de processie klaar te maken. Dit noemt men in Eysden 'reveilleren'. Er stappen duizenden mensen mee op.

Bij ons is de processietraditie zonder onderbreking blijven voortleven in Kanne, Lafelt, Genoelselderen, Vlijtingen, 's Gravenvoeren, Vroenhoven, Riemst, Kesselt en Zussen. In Kanne en Zussen worden bij de rustaltaren bloemen- en zandtapijten gemaakt.

Inmiddels trekken er opnieuw gemoderniseerde sacramentsprocessies uit, onder meer in Diepenbeek, Hoeselt, Werm, Hern, Molenbeersel en Wellen. Daar trekt de processie uit op donderdagavond, Sacramentsdag, gekleed in de oude processiekledij die na 20 jaren op een zolder werd teruggevonden. In 1999 werden er bij het einde van de processie op het kerkplein meer dan 400 ballonnen met een boodschap van vrede opgelaten.

Bron:

Jozef Van Haver, *Voor u, beminde gelovigen. Het Rijke Roomse Leven in Vlaanderen 1920– 1950*. Tielt, Lannoo, 1995

Reacties:

- In Elen trok de sacramentsprocessie ieder jaar naar een andere hoek of wijk van het dorp. De *bellemannekes* liepen ook mee. Dat waren de kleuters met de zuster, en die moesten met de kleine *bellekes* rinkelen zodat hun handjes en armpjes geweldig moe werden. Om de processie uit te breiden, werd een beroep gedaan op welstellende burgers met een grote dochter. Die moesten dan Elisabeth, Anna of een andere heilige uitbeelden. De familie kocht een grote mantel voor de dochter, en die verhuisde regelmatig naar een ander meisje, wanneer de eerste trouwde.
- Ik heb zelf meegelopen met een groep van Aloysius. Ik heb er nog een kostuumpje van: broek, jas en pet – alles rood met witte strepen. De week voor de processie ging ik met mijn moeder lissen uit de beek snijden en bloemen plukken om op de straat mooie versieringen te maken, met geel zand in het midden en daarrond de lissen. Soms traptten de paarden die de processie openden in het zand, en dan was het ornament vernield. Waarschijnlijk hebben mijn nonkels de hemel gedragen, want dat moest door 4 broers gebeuren. Ik heb de hemel ook nog gedragen, samen met mijn broers. Het kerkbestuur droeg de flambouwen. (Sylvester Colson, Elen, over de periode tussen de twee oorlogen)
- In Sint-Huibrechts-Lille gaat de sacramentsprocessie uit op de zondag na Sacramentsdag. Na de mis van 9u vertrekt de processie vanuit onze parochiekerk Sint-Monulfus en Sint-Gondulfus. De stoet is samengesteld uit: de misdienaars met het kruis, de eerste communicantjes, de schooljeugd, de Sint-Hubertusjagers met hun vlag, andere vlaggen, de fanfare, de Chiro met Mariabeeld, de KSA, het trommelkorps van de schuttersgilde, volwassenen met de geluidswagen van waaruit wordt voorgebeden, leden van de kerkfabriek met flambouwen, het zangkoor, de geestelijken van de parochie met het Heilig Sacrament, ruiters en pony's. Onderweg bidt men of is er ingetogen muziek. Bij de kapellen en rustaltaren houdt men halt en wordt de zegen met het Heilig Sacrament gegeven. De ontbinding heeft plaats in de kerk met een speciale zegen. De huizen langs de weg hangen de parochievlag uit, en plaatsen aan het raam een Heilig Hartbeeld met bloemen en kaarsen. Onze parochie mag bij dit gebeuren nog op wat gelovige mensen rekenen, hoewel minder dan een aantal jaren geleden. (Marie-Jeanne Triki, Sint-Huibrechts-Lille)

- Elvira Vavedin van de Geschied- en Heemkundige Kring Kortenberg meldt dat er op zondag 22 juni 2003 in Melveren ook een sacramentsprocessie is uitgetrokken na de hoogmis van 10 uur. Deze processie volgde de Schoolstraat tot aan de steenweg, waar een zegening plaatsvond aan het rustaltaar. Vervolgens keerde de processie terug tot aan de kerk, waar ze met een zegen werd afgesloten.
- In dorpen rond Tongeren staat bijvoet bekend als 'processiekruid'. Maar op andere plaatsen wordt 'processiekruid' gebruikt als benaming voor een ander kruid. Zo is er bijvoorbeeld de 'lis', een oude naam voor een boel kruiden langs de waterkant met gaafrandige, lijnvormige bladeren. Zij werden geogst en in stukken van 2 à 3 cm gesneden, om als processiekruid te dienen. Niet enkel de gele lis maar ook het liesgras en de lisdodde waren dus processiekruiden. Palm (buxus) en liguster gesnipperd en gemengd met een veelheid aan bloemhoofdjes, schermen of tuitjes van bloeiende planten zorgden voor 'een geur van heiligheid'. (Van heiligen werd verteld dat hun lichamen na hun dood een heerlijke geur verspreidden.)
- In de onmiddellijke omgeving van de rustaltaren ging men kwistig met het strooisel om. Dit had een reden. Zodra de priester met de monstrans de zegen had gegeven en de processie zich weer in beweging zette, stonden de mensen te wachten om dit strooisel op te rapen. Het verzamelde goed werd tot aan de oogsttijd bewaard. Voor de eerste garven in de schuur werden geborgen, werd het op de schuurbodem gestrooid. Volgens het volksgeloof zouden hierdoor de muizen geweerd worden. In de volksgeneeskunde werd het strooisel, of zelfs de as van verbrand processiestrooisel, gebruikt om een geneeskrachtige drank voor mens en dier te brouwen.
- Een plant die zeker bij de processie hoorde, was de buxus. Naast de dwergvorm hoorde bij het huis ook een tot 3 meter in de hoogte groeiend exemplaar, waarvan naar behoefte kon worden geknipt. Dit 'geriefgroen' diende als strooisel bij de processie en natuurlijk ook voor de wijding op Palmzondag. (Mien Verdingh)
- In de Limburse dorpen was het vroeger en ook nu nog gebruikelijk dat in de zomermaanden op zondag met de "Kermissen", dat dan na de viering van de Hoogmis in de kerk, de processie uittrok door het dorp. Bij de aanvang van deze processie werd dan door leden van de plaatselijke schutterij, in mijn vroegere dorp Schinnen was dit de schutterij Sint Sebastianus, op een braakliggend terrein een aantal 'kamerschoten' gelost. Dit gebeurde als volgt: een aantal gietijzeren potten, gevuld met carbied of buskruid, werden op een rij geplaatst met een onderlinge afstand van ongeveer 2 meter. Aan een lange ronde houten stok was op het einde een ijzeren bol bevestigd. Deze bol werd verhit en hierna tegen de voornoemde potten gehouden met als gevolg een enorme knal. Deze knallen waren een teken van aanvang van de processie en ook als opening van de Kermis. De schutterij liep vroeger mee in de processie als ere-escorte bij het Allerheiligste (onder baldakijn) bijna op het einde van de processie. Math Boers, Maastricht

- Een hoogtepunt van het rijke roomse leven was de jaarlijkse sacramentsprocessie, twee weken na Pinksteren. Weinig deelnemers weten dat dit gebruik in onze streken, het prinsbisdom Luik, is ontstaan. (N. Meens)

Foto Reinhilde Pieters rustaltaar voor de sacramentsprocessie in Zepperen

Halfoogst is Mariadag

Reinhilde Pieters en Theo Broers

Halfoogst is het katholieke hoogfeest van Maria Tenhemelopneming. Het is tevens een drukke bedevaartsdag, want in de volkse devotie wint Maria het van alle heiligen. Er zijn onder meer bedevaarten in Neeroeteren, Heppeneert en Zutendaal. Wij nemen als voorbeeld de processie van Moelingen.

In Moelingen, deelgemeente van Voeren, trekt de jaarlijkse processie ter ere van de patrones Maria op 15 augustus door het dorp. De vroegere sacramentsprocessie of bronk, twee zondagen na Pinksteren, is verdwenen, onder meer omwille van de taalperikelen. De O.L.Vrouwprocessie van halfoogst lijkt nu op een uitgebreide en uitgestelde sacramentsprocessie. Lang op voorhand wordt er in het dorp naar dit feest toegeleefd, door jong en oud.

Er is immers werk aan de winkel om alles in gereedheid te brengen. Vlijtige en handige dorpelingen bekommeren zich om het vervaardigen van prachtige bloemenwagens, waarop de verschillende fasen van de Heilige Mis worden uitgebeeld. Reeds weken op voorhand worden na de zondagsmis processiekleren uitgedeeld, en iedereen komt zich spontaan aanbieden om erbij te zijn.

Foto Theo Broers

Op de hoogdag zelf is iedereen vroeg uit de veren. Er worden immers 31 salvo's met 'kameren' geschoten. Dat zijn gietijzeren potten waarin een mengsel van papier, zaagsel en geel zand samen met een juist afgemeten hoeveelheid solfer wordt gedaan. Dit mengsel wordt 'polver' genoemd. Er wordt een lont in gestoken en de kamer wordt met droge leem of papier afgesloten. Deze gebruikswijze is in Voeren en omstreken vanuit Valkenburg overgenomen. Vroeger gebruikte men ook houten stoppen, maar dat was te gevaarlijk en daarom in onbruik geraakt.

De potten worden netjes op een rij gerangschikt en onderling met een buskruitspoor verbonden. Wanneer de vlam eraan gaat, volgt een hels kabaal van oorverdovende knallen met veel rook en vuur. Regelmatig werd ook 'het polfergeld' (buskruitgeld) opgehaald om het schietpoeder te betalen. Spijtig genoeg gebeurde er ooit een ongeval tijdens het laden van zo een 'kamer', waardoor een schutter ernstig gewond raakte. De gevaarlijke knalbussen werden uit de gemeente verbannen en vonden een

onderkomen in het Openluchtmuseum te Bokrijk. Nu zijn het gildenbroeders uit het nabijgelegen Nederland, die op bronkdag de saluutschoten verzorgen. Er zijn driemaal 9 lichte schoten en 1 zwaar. Het 31ste schot is ook een zwaar.

Heel het dorp is in de ban van de processie, en wie niet mee kan, wil alleszins toeschouwer zijn langs de processieweg, om zich zo een te voelen met de dorpsgemeenschap. Na de hoogmis zet de processie zich in beweging. Ze wordt geopend met het kruisbeeld en de fanfare. Vervolgens komen de bloemenwagens met de uitbeelding van de Heilige Mis en een groep van het Onze Vader. Dan volgen de koren van kinderen en volwassenen, de misdienaars en een groep Mariakinderen. Ook het mooi geklede Mariabeeld uit de 16de eeuw wordt onder een baldakijn megedragen. De eer om dit beeld op de schouders te mogen dragen is voor militairen in uniform, zelfs van buiten Moelingen. Vroeger waren dat de jongemannen van de 'jonkheid', die juist in militaire dienst waren. Door het afschaffen van de dienstplicht heeft men deze nieuwe oplossing moeten zoeken.

Een groep misdienaars gaat vooraf aan het Heilig Sacrament, door de priester gedragen onder een hemel. Daarnaast lopen flambouwdragers, en de processie wordt afgesloten door enkele ruiters te paard. De processie houdt halt bij enkele rustaltaren, waar de priester een korte bezinning houdt en de zegen geeft met het Heilig Sacrament. De kinderen strooien daar bloemenblaadjes. Dan worden er 7 knallen met de kamers geschoten. Opnieuw op het kerkplein geeft de priester nog een laatste zegen, en dan wordt de processie ontbonden. Nu kan het meer volkse deel beginnen met de pleinfesten op het dorpsplein. Dit gemeenschapsfeest duurt tot in de kleine uurtjes, en de cafébaas doet zijn best om alle dorstige kelen te laven.

De sterke van de processietraditie in Moelingen wordt mee beïnvloed door de grote bronkprocessies in de nabijgelegen Nederlandse dorpen Mesch, Gronsveld, Sint-Geertruid en vooral Eysden. Moelingen heeft zelf een sterke stoetentraditie, onder meer met carnaval en met de kermiscramignon begin september.

De Nederlandse inwijkelingen in Voeren ondersteunen mee deze traditie van processies. In Voeren is er ook nog een processie in de deelgemeente Remersdaal, de vijfde zondag na 30 juni. Aan Waalse kant is er enkel in Aubel nog een processie.

Reacties:

- Zoals in het Luikse bestaat er in de Voerstreek een lange traditie van schieten met 'kamers' of 'kameren'. Het schieten gebeurt onder meer naar aanleiding van de jaarlijkse processie. In Remersdaal gaat de sacramentsprocessie uit met de jaarkermis op de vijfde zondag na 1 juli. Er worden echter geen kamers meer geschoten.
- In Moelingen gaat de processie met halfogst uit. Daar worden telkens 7 kamers afgeschoten tijdens de zegen met het Heilig Sacrament aan een rustaltaar. Het kamerschieten tijdens de processie van 's-Gravenvoeren gebeurt door de jonkheid van Mheer, in Sint-Martens-Voeren door de jonkheid van Noorbeek, beide vlak over de Nederlandse grens.
- Gelezen in Het Belang van Limburg, 13 augustus 2003: Op zondag 10 augustus 2003 trok na 23 jaar opnieuw een processie door Diets-Heur (Tongeren). 150 deelnemers trotseerden de hitte in het kielzog van de Heilige Donatius. De buurtbewoners hadden de huizen mooi versierd. Het initiatief ging uit van de jongeren van de parochieraad. Carine Vandooren: 'We willen ons dorp laten heropbloeien. We zochten een reden om te vieren. Bleek dat de oudere inwoners heimwee hadden

naar de processie. Er stappen gelukkig ook veel jongeren mee op want volgens de traditie mag het beeld van O-L-Vrouw enkel door ongehuwde mannen gedragen worden

Foto Theo Broers: Kamers schieten bij de processie in Voeren

- Bij de septemberkermis in Moelingen wordt er niet meer geschoten. Vroeger werden de kermissen in Voeren ingeschoten met 20 tot 400 kamers, verschillend van dorp tot dorp. Het aantal kamers dat in een dorp aanwezig is, verschilt sterk. Het is ook een beetje geheim. Het schieten is in Voeren niet wettelijk geregeld, in tegenstelling tot in het nabije Nederlands Limburg. Het is nochtans gevaarlijk want er zijn al ongelukken gebeurd. Wanneer men echter een toelating vraagt, weet men in het gemeentehuis niet wat te doen. Men kijkt dus maar door de vingers.
- In Sint-Martens-Voeren waren er wel een honderdtal kamers, maar de meeste zijn spoorloos. Een twintigtal worden in het Openluchtmuseum van Bokrijk bewaard. In Moelingen zijn er ook heel wat kamers spoorloos.
- Tenslotte worden er ook nog kamers afgeschoten bij privéfeesten zoals een jubileumviering of hoog bezoek. (Theo Broers, Moelingen)
- Theo Broers uit Moelingen heeft in de rekeningen van de Sint-Martinusgilde van Sint-Martens-Voeren (stichtingsdatum 1765) ook nog ontdekt dat er in de jaren 1907 – 1913 ‘polferomhalingen’ gebeurden. De opbrengsten varieerden van 89,25 fr in 1910 tot 163,81 fr in 1913. Daarmee werd telkens 35 kg ‘polfer’ gekocht, wat ongeveer 50 fr. kostte. Dat was genoeg om 4 ‘carillons’ van 100 kamers te vullen. Verder werd er telkens ongeveer 25 fr betaald voor het schieten zelf. In de rekeningen van het nabijgelegen Sint-Remy werden analoge sommen van 30 fr voor 25 kg *poudre* teruggevonden. In Sint-Remy werden 300 kamers afgeschoten, daarom wordt het aantal in Sint-Martens-Voeren op 400 geschat. In de oorlogsjaren 1914 – 1918 en ook tijdens de Tweede Wereldoorlog werden er geen kamers geschoten. Na een ongeval in 1934 werd er ook twee jaar niet geschoten. Toen verloor de schutter een oog. Toch is er nog steeds geen politiereglement op het schieten van kamers; dit in tegenstelling tot de dorpen aan de Nederlandse kant van de grens, waar het schieten streng is gereguleerd.

- Een belangrijk onderdeel van de processie is het kamerschieten. 'Kamers' zijn gietijzeren potten waarin een mengsel van papier, zaagsel, geel zand en solfer zit. Als je dat aansteekt, krijg je prachtige knallen. (N. Meens)
- In dorpen rond Tongeren staat Bijvoet bekend als "processiekruid". Maar op andere plaatsen wordt "processiekruid" gebruikt als benaming voor een ander kruid. Zo is er bijvoorbeeld de "lis", een oude benaming voor een heleboel kruiden langs de waterkant met gaafrandige, lijnvormige bladeren. Zij werden geoogst en in stukken van 2 à 3 cm gesneden, om als processiekruid te dienen. Niet enkel de Gele lis (*Iris pseudacorus*) maar ook het Liesgras (*Glyceria spectabilis*) en de Lisdodde (*Typha latifolia*) waren dus processiekruiden. Palm (*Buxus*) en Liguster (*Ligustrum ovalifolium*) gesnipperd en gemengd met een veelheid aan bloemhoofdjes, schermen of tuitjes van bloeiende planten zorgden voor "een geur van heiligheid". (Van heiligen werd verteld dat hun lichamen na hun dood een heerlijk geur verspreidden.) In de onmiddellijke omgeving van de rustaltaren ging men kwistig met het strooisel om. Dit had wel zijn reden. Van zodra de priester met de monstrans de zegen had gegeven en de processie zich weer in beweging zette, stonden de mensen te wachten om dit strooisel op te rapen. Het verzamelde werd goed bewaard tot aan de oogsttijd. Voordat de eerste garven in de schuur werden geborgen, werd het op de schuurbodem gestrooid. Volgens het volksgeloof zouden hierdoor de muizen geweerd worden. In de volksgeneeskunde werd het strooisel of zelfs de as van verbrand processiestrooisel gebruikt om een geneeskrachtige drank voor mens en dier van te brouwen. Een plant die zeker bij de processie hoorde was Buxus. Naast de dwergvorm (*Buxus sempervirens* 'suffrutiosa') hoorde bij het huis ook een tot 3 meter in de hoogte groeiend exemplaar, waarvan naar behoefte kon geknipt worden. Dit "geriefgroen" diende als strooisel bij de processie en natuurlijk ook voor de wijding op Palmzondag. (Mien Verdingh)
-

De Kroning in Tongeren

Luk Indestege

De Zevenjaarlijkse Kroningsfeesten in Tongeren zijn niet enkel een religieus hoogtepunt. Naast de officiële processies, het avondspel en de andere manifestaties zijn er ook verschillende spontane uitingen van volkscultuur.

Zevenjaarlijkse feesten hebben in de Euregio een lange traditie. De heiligdomsvaart in Maastricht dateert van 1391. Ook in Susteren is er sinds 1447 een zevenjaarlijkse heiligdomsvaart. De Hasseltse Virga-Jessefeesten dateren van 1682. Tongeren heeft de oudste traditie: sinds 1390 werd er een heiligdomsvaart gehouden. De huidige Kroningsfeesten dateren van 1890, na een eeuw onderbreking. Het grote feestelijke gebeuren lokt een half miljoen toeschouwers en daarvoor wordt heel Tongeren gemobiliseerd, ook de deelgemeenten. Er zijn meer dan 3.000 deelnemers aan de processie en het avondspel, en vele helpers achter de schermen. Het Tongerengevoel en de Kroningskoorts stijgen tegelijkertijd. Zelfs in de ronde van Frankrijk 2001 hebben Tongenaren de Kroning op de grond aangekondigd, op 30 meter van de eindstreep op Alpe d'Huez.

Bij een dergelijke manifestatie zijn er ook heel wat spontane uitingen van volkscultuur, in de rand van het officiële programma of erbuiten. De bakkers houden een competitie voor het beste Kroningsgebak, in 2002 gewonnen door patisserie Blanckaert. De slaggers pakken uit met een Kroningspaté, na de gekroonde rondtong van 1988 en het Kroningsbrood van 1995. Handelaars versieren hun etalages op aangepaste wijze. Buurtbewoners bouwen speciale versieringen.

De scheiding tussen volkscultuur en commercie is niet altijd duidelijk, maar dat stoort niemand. Wij hebben een lange traditie van onszelf voor een goed doel te verwennen. Restaurants hebben speciale menu's, het bal van de (liberale) burgemeester schenkt zijn opbrengst en er is zelfs een barbecue van straatcomité de Dijk om geld te verzamelen voor de Kroning van 2009.

In 2002 waren meer dan 45 straatcomités gevormd, die de versiering in meer dan 60 straten verzorgden volgens een scenario dat elk straatcomité zelf had bedacht, met folkloristische tafereeltjes en kunstvoorwerpen. Op meerdere plaatsen waren er voorbeelden van levende volkscultuur, onder meer straatoptredens.

Foto: LECA

Bron:

Kroningssecretariaat, Stadhuis, 3700 Tongeren

Virga Jessegebruiken

Luk Indestegee

De volkscultuur rond de zevenjaarlijkse Virga-Jessefeesten in Hasselt slaat niet zozeer op de officiële agenda van de festiviteiten, dan wel op het informele, het spontane, alles dat de gewone Hasselaar doet en doorgeeft om zich in feeststemming te voelen. Zo is er bijvoorbeeld de versiering in de rotten.

Een belangrijk gebruik hoort wel bij de feestagenda: de erwtensoepbedeling. De maandag na de eerste ommegang heeft traditioneel deze bedeling plaats en dan verschijnt ook de Hasseltse reus, die gemeenzaam De Langeman wordt genoemd. In 2003 gebeurde dat op 11 augustus rond 11 uur, op het pleintje voor de Virga-Jessebasiliek in de Kapelstraat. De Langeman is een zittende, geharnaste ridder, met zwaard en lans. Hij is zes meter hoog en wordt vervoerd op een wagen, getrokken door paarden. De constructie dateert uit 1813 en is gemaakt naar een ontwerp van Melchior Tieleman (1784 – 1864), een Lierenaar die in Hasselt actief was als leraar tekenen en schilderen. De Langeman is eigendom van de oude Hasseltse rederijderskamer 'De Rode Roos' en komt eerder zelden buiten. De traditie wil dat hij slechts bij de zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten door de stad trekt, én bij de plechtige intrede van een regerende vorst. In zijn bijna 200jarige bestaan is hij uitgegroeid tot een van de bekendste symbolen van de stad.

De eerste vermelding van een stadsreus van Hasselt gaat terug tot zeker 1497. Hij heette toen Goliath of Goliath en ging jaarlijks mee in de processie. Sinds 1639 neemt de reus ook deel aan wereldlijke plechtigheden. Het gaat hier natuurlijk al lang niet meer over dezelfde reus als in 1497. Herhaaldelijk zijn nieuwe karkassen en kleren gemaakt, onder meer in 1863 en 1996.

Foto: Willy Remans

In de 19de eeuw trok de reus mee rond in de zevenjaarlijkse ommegangen, bij de intrede van Willem I in 1829, bij de inhuldiging van de eerste spoorweg in Hasselt in 1847 en bij de intrede van Leopold I in 1856. De Virga Jessefeesten van 1870 tot 1891 moesten het echter zonder Langeman stellen. Eerst werd nog gemeld dat de reus onherstelbaar beschadigd was, maar al gauw bleek dat de ware reden school in de grote politieke ruzie tussen katholieken en liberalen. De rederijderskamer 'De Roode Roos' was een liberale vereniging geworden, en de aanwezigheid van hun reus lag zowel in hun kamp als bij de katholieken nogal moeilijk. In 1891 werd de ruzie bijgelegd en van toen af nam De Langeman weer deel aan elk zevende jaar, al trok hij niet meer mee in de stoet, behalve in 1982.

Wel hield en houdt hij toezicht op het uitdelen van erwtensoep aan de O.L.Vrouwekerk, op maandag na

de eerste stoet. Dit gebruik zou een herinnering zijn aan de Spaanse edelman Don Christoph, die in de 17de eeuw Hasselt van een hongersnood redde, maar dat volksverhaal steunt historisch nergens op. De traditie van soepuitdeling gaat terug tot 1508 en de aanwezigheid hierbij van De Langeman dateert van 1793. De soep wordt betaald door de Broederschap van O.L.Vrouw, die met haar erkenning van 1314 de oudste vereniging van het land zou zijn.

Foto Willy Remans: erwtensoepbedeling

Hendrik uit 't Dorp, de 'eerste' inwoner van Hasselt, is ook bij de erwtensoepbedeling present. Hij wordt vergezeld door de burgemeester en de inwoners van het 'Dorp', de buurt aan het standbeeld van Van Veldeke. Hij heeft daar vanaf 1863 zijn lemen huisje op de plek waar volgens de traditie Hasselt zou zijn ontstaan.

Zoals dat vaak het geval is in tradities, is er hier sprake van concurrentie. In Hasselt is dat tussen de mannen van Hendrik en de mannen van Jan, de tweede inwoner. Jan verblijft in de Isabellastraat, waar hij als een vrijgezel met een stoepje Hasseltse klare wordt afgebeeld. Sinds 1905 trekt elk zevende jaar een kleine stoet door de buurt van het rot van de Isabellastraat. Jan – ook wel eens 'notaris Jan' genoemd – deelt op het einde bonen- of tomatensoep uit, doch enkel aan de burens.

Het woord 'rot' is zo algemeen verspreid bij de Zevenjaarlijkse Feesten in Hasselt, dat men zich nog nauwelijks om de oorsprong en de betekenis ervan bekommert. Toch is het een unicum in onze streken, want voor zover bekend wordt in geen enkele stad een wijk of buurt 'rot' genoemd. Een rot is eigenlijk een legerafdeling. Hasselt werd in 1576 in vier wijken werd ingedeeld die elk op hun beurt in rotten werden onderverdeeld, bewaakt door een groep militairen. Het woord 'rot' is ook bekend bij paramilitaire groepen zoals schutters, burgerwacht, brandweer, ... Geleidelijk werd het woord in het Hasseltse taalgebruik gedemilitariseerd. Het ging er gewoon 'wijk' of 'buurt' betekenen.

Al organiseren de 52 rotten van oudsher hun werkzaamheden zeer doeltreffend in groepsverband, en al wordt daarbij een zekere hiërarchie aanvaard, toch is er niets militair aan de Hasseltse rotten. Vroeger

verkochten de rotten hun versieringen aan het einde van de feesten, en met de opbrengst hielden ze een eigen feestje. Dat gebruik is vervangen door een grote barbecue voor alle rotten samen op de zondag na de laatste ommegang. Enkel de naam is gebleven: het feest van den overschot.

Bronnen:

- www.virga-iessefeesten.be
- Jos Sterk, *De Virga Jesse. Geschiedenis van de 7-jaarlijkse Feesten*. Hasselt, Concentra, 2003

Foto Willy Remans: Versiering in een van de rotten